

מתווה לתכנית לאומית לשילוב חרדים בהשכלה גבוהה ובתעסוקה

תקציר מנהלים

בשנים האחרונות השקיעה המדינה למעלה ממיליארד שקלים בתכניות לשילוב חרדים בהשכלה גבוהה ובתעסוקה. אלא, שההשקעה לא הניבה את התוצאות המיוחלות. לפי דו"ח מבקר המדינה מ-2019, שיעור ההשתלבות של חרדים (בעיקר גברים) בלימודים אקדמיים נותר נמוך, בעוד ששיעור הנשירה מלימודים בקרב חרדים שהחלו ללמוד במכינות או במוסדות אקדמיים - גבוה. בהתאם, ההשתלבות הנמוכה בהשכלה גבוהה מובילה להשתלבות נמוכה בתעסוקה - מרביתה בפריון נמוך.

שורה של חסמים מבניים וחברתיים מונעת מההשקעה הממשלתית בתחום מלשאת פרי. בראש ובראשונה, התכניות הממשלתיות עד כה נעדרו מעטפת לליווי אישי ומקצועי של חרדים בדרכם לרכישת השכלה גבוהה והשתלבות בעבודה, כולל כלים נדרשים בתחומי היעוץ, ההכוונה האקדמית והתעסוקתית, וההכשרות לבניית קריירה. למוסדות להשכלה גבוהה אין את התשתית המוסדית ואת המומחיות לספק מעטפת כזו, כך שהזרמת תקציבים לבדה אינה משיגה את התוצאות הרצויות.

כדי לתת מענה לבעיה, מוצע לאמץ את מודל התכנית "חרדים באקדמיה". המודל יושם בהצלחה בעשור החולף, ובמסגרתו השתלבו למעלה מ-2,500 חרדים בהשכלה גבוהה ובתעסוקה איכותית. זאת, תוך שמירה על אחוזי נשירה נמוכים ועל הצלחה מיוחדת בשילוב גברים חרדים, אשר הקהילה מצפה מהם לרוב להתמקד בלימודי תורה. מחקר כלכלי שנערך ב-2020 מצא, כי יישום המודל צפוי להעלות את רמת ההשתכרות של בוגרי התכנית (1.62 מיליארדי ש"ח במצטבר יותר לעומת יתר העובדים בחברה החרדית), להניב תוספת הכנסות לקופת המדינה (כ-600 מיליוני ש"ח לאחר ניכוי הוצאות), ולהגדיל את הצמיחה בתוצר (מאות מיליוני ש"ח בשנה).

לאור זאת, מוצע לגבש תכנית לאומית לשילוב חרדים בהשכלה גבוהה ובתעסוקה על סמך מודל "חרדים באקדמיה" ובשיתוף מל"ג-ות"ת והמוסדות להשכלה גבוהה. עוד מוצע לפרסם מכרז לארגון שטח, אשר ילווה את יישום התכנית מול האוכלוסייה החרדית, ולהיערך להעברת האחריות לביצועה תוך מספר שנים מהארגון למוסדות האקדמיים.

תשרי, תשפ"א

ספטמבר 2020

לכבוד

המועצה הלאומית לכלכלה
משרד ראש הממשלה

הוועדה לתכנון ולתקצוב
המועצה להשכלה גבוהה

זרוע העבודה
משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים

אגף התקציבים
משרד האוצר

שלום רב,

הנדון: תכנית לאומית לשילוב חרדים בהשכלה גבוהה ובתעסוקה

לנוכח הזינוק באבטלה עקב מגפת הקורונה, ובעקבות הממצאים בדו"ח מבקר המדינה לשנת 2019 לגבי אי-עמידה ביעדי הממשלה לשילוב חרדים בהשכלה גבוהה ובתעסוקה, אני פונה אליכם בקריאה לאמץ תכנית לאומית להגדלת השתלבותה של האוכלוסייה החרדית במשק הישראלי.

לצורך כך, מסמך זה מציג את המודל הייחודי שפיתחה קרן ידידות טורונטו בתחום. המודל מיושם בהצלחה מזה כעשור במסגרת תכנית "חרדים באקדמיה", ועד כה הוביל לשילובם של אלפי חרדים בלימודים אקדמיים ובמשרות איכותיות עם שכר גבוה - תוך שמירה על שיעור נשירה נמוך.

על סמך מחקר כלכלי עדכני, המסמך מפרט לגבי הערך שיישום המודל במסגרת תכנית לאומית צפוי להניב. בין היתר, המודל צפוי להעלות את רמת ההשתכרות של בוגרי התכנית (1.62 מיליארדי ש"ח במצטבר יותר לעומת יתר העובדים בחברה החרדית), להניב תוספת הכנסות לקופת המדינה (כ-600 מיליוני ש"ח לאחר ניכוי הוצאות), ולהגדיל את הצמיחה בתוצר (מאות מיליוני ש"ח בשנה).

א. הבעיות במצב הנוכחי

1. השתלבות נמוכה ונשירה גבוהה מלימודים אקדמיים

דו"ח מבקר המדינה לשנת 2019 קובע, כי "תעודת בגרות ותואר אקדמי הם לא פעם מפתח למציאת תעסוקה איכותית שתשפר את הכנסת העובד ותבטיח לו ולמשפחתו רמת חיים נאותה והיחלצות ממעגל העוני... להשכלה אקדמית, ולו חלקית, יש השפעה חיובית על התעסוקה ועל ההכנסה השנתית הממוצעת. לפיכך, יש חשיבות לתוכניות להנגשת ההשכלה הגבוהה למגזר החרדי. זאת, בעיקר לגברים החרדים, ששיעורי התעסוקה וההשכלה האקדמית שלהם נמוכים מאוד"¹.

לפי דו"ח המבקר, שיעור המחזיקים בתואר ראשון מקרב גילאי 25 - 35 הסתכם נכון ל-2014 ב-2% בלבד מקרב הגברים החרדים וב-8% בלבד מקרב הנשים החרדיות. זאת, בהשוואה ל-28% ול-43%, בהתאמה, מקרב הציבור החילוני.

בהתאם לכך, בעשור החולף השקיעה הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה למעלה מ-1.2 מיליארדי שקלים ביחד עם משרד האוצר ועם המוסדות להשכלה גבוהה בפיתוח תוכניות ללימודים אקדמיים עבור האוכלוסייה החרדית. תוכניות אלה כללו, בין היתר, מכינות קדם-אקדמיות, אשר נועדו לגשר על הפערים בידע ובמיומנויות למידה.

ואולם, ההשקעה לא הניבה עד כה את הפירות המיוחלים. כך, לפי דו"ח מבקר המדינה, שיעור הנושרים מלימודים אקדמיים הגיע לכ-46% מקרב הגברים החרדים ול-28% מקרב הנשים החרדיות (בהשוואה ל-20% ול-12%, בהתאמה, בקרב הציבור הלא-חרדי).

נשירה גבוהה ניכרת כבר בשלב המכינה, כאשר כ-35% מהנשים החרדיות וכ-55% מהגברים החרדים נושרים מהלימודים. בשורה התחתונה, מכל 100 גברים חרדים שיתחילו ללמוד במכינות רק 45 ימשיכו ללימודים אקדמיים, ורק 24 יקבלו תואר (בהשוואה ל-47 מתוך 100 נשים חרדיות).

2. היעדר השכלה אקדמית מוביל להשתלבות נמוכה בתעסוקה

שיעורם הנמוך של חרדיות וחרדים בוגרי תארים משפיע לרעה על מעמדם בשוק העבודה. מדו"ח המבקר עולה, כי שיעור התעסוקה בקרב גברים חרדים נכון לרבעון השלישי של 2018 הסתכם ב-47.8% בלבד - רחוק מהיעד שהציבה הממשלה לקראת שנת 2020, ואשר עומד על 63% מועסקים. לעומת זאת, 75.5% מהנשים החרדיות הועסקו בסוף 2018 - מעבר ליעד הממשלתי בגובה 63%.

¹ דו"ח מבקר המדינה ל-2019

ניכר אפוא, כי שילובם של גברים חרדים בעבודה הוא אתגר משמעותי יותר לעומת נשים, וכי הוא מחייב פתרונות יעודיים. לפי אומדני משרד האוצר מ-2019, אם גברים חרדים לא יסגרו את הפער במצב התעסוקתי בהשוואה ליתר האוכלוסייה, הנזק לתוצר הלאומי יעמוד ב-2030 על 40 מיליארדי שקלים וב-2065 על 400 מיליארדי שקלים.²

רמת ההכנסה בקרב החרדים נמוכה אף היא בהשוואה לציבור החילוני. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ממוצע השכר בקרב המועסקים החרדים עומד על 8,497 ש"ח לחודש בהשוואה ל-10,954 בקרב המועסקים באוכלוסייה הכללית.³

וכאילו אין די בכך, הרי שהקורונה הרעה את מצבם התעסוקתי של החרדים. נתוני הכלכלנית הראשית במשרד האוצר מיוני 2020 חושפים, כי 27% מהעובדים החרדים הושבתו מעבודתם עד השבוע הראשון של אפריל, וזאת בהשוואה ל-19% בקרב האוכלוסייה הכללית. בנוסף, שיעור המושבתים מעבודה בגיל החציוני של המחקר - גיל 40 - היה הגבוה ביותר בקרב החרדים, ועמד על 28% מכלל המושבתים.⁴

3. חסמים חברתיים ומבניים

דו"ח מבקר המדינה מצביע על שורה של חסמים, המקשים על חרדים להתקבל ללימודים אקדמיים, להתמיד בהם ולסיימם בהצלחה. בין חסמים אלה מונה דו"ח המבקר את הרקע הלימודי הקודם של החרדים במסגרות חינוכיות ללא לימודי ליבה, את השוני בהרגלי הלמידה של הסטודנטים החרדים, אשר אינם מורגלים למסגרות אקדמיות, ואת היותם בעלי משפחות כבר מגיל צעיר יחסית.

מחקרים קודמים הצביעו גם הם על החסמים בדרכם של חרדים - במיוחד גברים, אשר הקהילה מצפה מהם לרוב להתמקד בלימודי תורה - לאקדמיה ולתעסוקה. בין היתר, המחקרים הצביעו על פערי ידע, על היעדר מידע איכותי בנוגע למסלולי הלימוד האפשריים, ועל העדר תמיכה חברתית וכלכלית בחרדים המעוניינים לצעוד באפיק זה.⁵

מנסיוננו, ההשקעה הממשלתית שנרשמה עד היום בתחום - חרף כוונותיה הטובות - נועדה במידה רבה לכשלון. זאת, מכיוון שנעדרו ממנה רכיבים חיוניים להצלחה, ובראשם מעטפת ליווי אישי ומקצועי של המשתתפים לאורך התהליך התובעני של השתלבותם בלימודים ובתעסוקה.

² הנתון לקוח [מדו"ח ה-SROI](#) תכנית חרדים באקדמיה | קרן ידידות טורונטו

³ דו"ח הלמ"ס

⁴ "מאפייני העובדים המושבתים יוני 2020", [אגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר](#)

⁵ לשם המחשה, ראו "חרדים לעתידם", אסף מלחי, בצלאל כהן ודן קאופמן, מכון ירושלים לחקר ישראל, 2008.

במלים אחרות, אין די בהקצאת תקציבים ומלגות אלא יש צורך בליווי מקרוב לאורך התהליך, ובהיכרות מעמיקה עם הקשיים שחווים המשתתפים החרדים ברמה האישית, המשפחתית, הקהילתית, החברתית והכלכלית. ככלל, הגופים המקצועיים בראשות מל"ג-ות"ת מודעים לחסמים אלה ומחויבים למציאת פתרונות. אלא, שלמוסדות להשכלה גבוהה אין עדיין את התשתית או את המומחיות לספק מעטפת ליווי מספקת לקהל החרדי, ומשכך גם אין להם תמריץ לקדם תכניות ברוח זו. שיעורי הנשירה הגבוהים ממסגרות הלימודים הקיימות באקדמיה הם ההוכחה לכך.

ב. הפתרון המוצע: מודל התכנית "חרדים באקדמיה"

1. עיקרי המודל ועלויות

כדי לתת מענה לבעיות ולחסמים המעיבים על שילובם של חרדים בהשכלה גבוהה ובתעסוקה, יש צורך כאמור בתכנית התערבות המבוססת על מודל הוליסטי, רב-תחומי, הכולל הכוונה, ייעוץ, הכשרה ולייווי למשתתפים מצד יועצים ואנשי מקצוע מנוסים. זאת, לצד מתן מלגות וסיוע כספי.

מודל ברוח זו ניצב בבסיס התכנית "חרדים באקדמיה", הפועלת בתמיכת קרן ידידות טורונטו מאז 2006. התכנית החלה את דרכה עם כ-100 סטודנטים, ומאז ליוותה למעלה מ-3,000 חרדים, אשר סיימו בהצלחה את לימודיהם ב-35 מוסדות להשכלה גבוהה, ורובם המכריע השתלבו בעבודה.

המודל שבבסיס התכנית מכוון לבנייה של ארגז כלים לקריירה בשלושה ערוצים מרכזיים:

ליווי ללימודים - איתור, מיון וקליטה של סטודנטים, תהליכי אבחון אישיים ולימודיים, הכוון לתחומי לימוד ולמוסדות מתאימים, סיוע במלגות ומתן הנחייה ולייווי למוסדות הקולטים.

מניעת נשירה - ליווי פרטני של כל אחד ממשתתפי התכנית והושטת סיוע אישי, רגשי וחברתי כדי לצמצם משמעותית את היקף הנשירה מהמכינות הקדם-אקדמיות וממסלולי הלימודים שבאקדמיה.

מעבר לתעסוקה - הקניית כישורים ומיומנויות בקריירה באמצעות סדנאות וקורסים, ייעוץ תעסוקתי אישי, ימי זרקור ויצירת קשר עם מעסיקים, ונגישות למשרות פתוחות דרך רשת הבוגרים.

עלות התכנית נאמדת ב-79,333 ש"ח למשתתף. חישוב זה כולל הוצאות בגין מלגה בגובה 12,000 ש"ח לשנת מכינה קדם-אקדמית, מימון של שלוש שנות לימודים לתואר ראשון, ועלויות סביב רכיבים נלווים כגון סל שירותים ומעטפת ליווי, כח אדם ותפעול.

2. יעילות המודל ותשואה חברתית על ההשקעה

מחקר מיולי 2020, אשר ערכו חברות המחקר Sparks ו-Meidata בהזמנת קרן ידידות טורונטו, מצא כי תכנית "חרדים באקדמיה" רשמה שיעורים גבוהים של הצלחה ושל עמידה ביעדים. המחקר בוצע בהסתמך, בין היתר, על חישוב כלכלי של הוצאות התכנית, על נתונים משווים לאוכלוסיה החרדית הכללית בישראל, ועל סקר שהתקיים בחודש מאי 2020 בקרב 1,609 משתתפים בתכנית. ממצאי המחקר מתייחסים בראש ובראשונה לגברים חרדים, המהווים 90% ממשתתפי התכנית.

לפי הממצאים, 3,200 משתתפים סיימו עד היום את התכנית בהצלחה - 79% מהם מועסקים כיום במשרות המחייבות תואר אקדמי. המשתתפים למדו בסך הכל 50 תחומי לימוד אקדמיים, כמעט מחציתם (47%) במקצועות הטכנולוגיה. 800 סטודנטים נוספים משתתפים בתכנית בימים אלה.

החזר ההשקעה עבור משתתף בודד מגיע ל-122,875 ש"ח ב-7 השנים שאחרי ההשתלבות בעבודה ולכ-1,000,000 (מיליון) ש"ח לאורך 30 שנות תעסוקה. חישוב זה משקף את העלייה בגביית המסים (כולל מסי הכנסה וקנייה), הירידה בקצבאות, והעלייה בדמי אבטלה, במקרה הצורך. בתוספת היוון הכוללת ריבית בגובה 1.6%, מדובר ביחס החזר השקעה של 1:2.55 ב-7 השנים הראשונות.

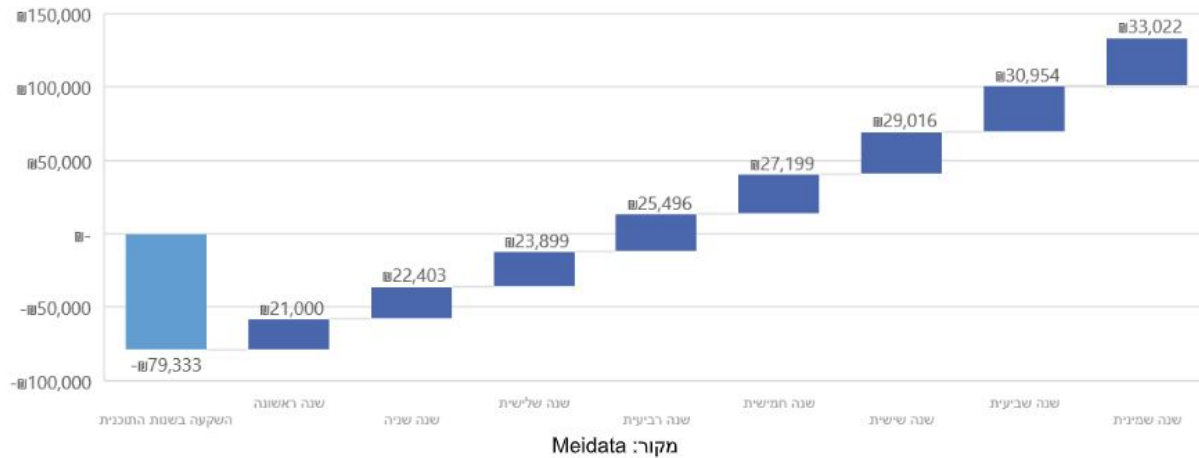
3. תרומת המודל לעלייה בתעסוקה ובשכר

המחקר מצא, כי מקרב בוגרי התכנית עד כה, 75.1% השתלבו בתעסוקה במסגרת משרה מלאה לעומת 28.4% בלבד מקרב החברה החרדית. שיעור הלא-מועסקים בקרב בוגרי התכנית נמוך ביותר, ומסתכם ב-3.7% בלבד - בהשוואה ליותר מ-46% בחברה החרדית.

הצלחת המודל ניכרת גם בשכר. כך, ממוצע השכר בקרב בוגרי התכנית עד היום עומד על 12,167 ש"ח בחודש לעומת 8,467 ש"ח בחברה החרדית ו-10,954 ש"ח באוכלוסיה הכללית. שכר בוגרי התכנית אף עולה ביחד עם הנסיון: בוגרים עם 3 שנות נסיון ומעלה השתכרו בממוצע 13,246 ש"ח לחודש. בוגרים שהשתלבו במקצועות הטכנולוגיה השתכרו בין 15,221 ש"ח (נסיון עד 3 שנים) ל-16,595 ש"ח (נסיון של למעלה מ-3 שנים).

בטווח הארוך, בוגר התכנית צפוי להשתכר 2,751 ש"ח לחודש יותר מעובד ממוצע חרדי, והפער ילך ויגדל לאורך השנים. בשנה בודדת ישתכר הבוגר 33,012 ש"ח יותר, ולאורך שבע שנים 231,084 ש"ח יותר לעומת עובד ממוצע חרדי. במצטבר, ובניכוי הירידה בתמיכות עבור גברים היוצאים לעבודה, 4,000 בוגרי התכנית ישתכרו במשך שבע שנים 1.62 מיליארדי ש"ח יותר מעמיתיהם החרדים.

החזר על השקעה לפי שנות ותק ותעסוקה

4. הצלחת המודל בצמצום הנשירה מהאקדמיה

אתגר משמעותי בשילוב חרדים באקדמיה הוא הסיכוי הגבוה לנשירה עקב אי-התאמה אישית, מקצועית, תרבותית, חברתית, וכיוצא באלה. והנה, שיעור הנשירה בקרב משתתפי "חרדים באקדמיה" הסתכם ב-7% בלבד בממוצע לשנה, וב-21% לאורך שנות הלימודים לתואר. זאת, בהשוואה לאחוזי נשירה גבוהים משמעותית בקרב חרדים שאינם משתתפים בתכנית, ואשר מגיעים ל-55% במכינות קדם-אקדמיות (בהשוואה ל-35% בקרב נשים חרדיות) ול-46% בלימודים לתואר (בהשוואה ל-20% אצל הגברים הלא-חרדים). הנשירה מהתכנית היא על כן מעט נמוכה מהממוצע בציבור הכללי, ונמוכה בכ-60% בהשוואה למגזר החרדי.

התרומה השנתית של התוכנית לתמ"ג:

מקור: Meidata

6. השפעות חיוביות של המודל על הקהילה והחברה החרדית

הצלחת המודל בהעלאת שיעורי ההשכלה, התעסוקה וההשתכרות תורמת לעלייה ברמת ובאיכות החיים בקרב משקי הבית של הבוגרים. באופן טבעי, ההשתלבות בחברה ובכלכלה מובילה להגדלת ההכנסה הפנויה ולחיזוק החוסן הפיננסי של הקהילה. בימי משבר כמו זה הנוכחי, החוסן הקהילתי מתגלה כחשוב מאי פעם, והוא מאפשר מרחב נשימה הן למשפחות והן לקופת המדינה.⁶

חשיבות המודל משתרעת אף מעבר לכך. כאשר יותר ויותר חרדים לומדים באקדמיה, וממשיכים בזכות לימודיהם למשרות מתגמלות במשק, מדובר במהלך המגדיל את ההשתתפות וההשפעה החיובית של החרדים בישראל. תעסוקת חרדים אמנם איננה תופעה חדשה, אך המודל של "חרדים באקדמיה" ממחיש את הערך שבתעסוקה איכותית עם פריון גבוה.

⁶ "בצל הקורונה": חרדים ושוק העבודה ניתוח על רקע משברי עבר, ניצה (קלינר) קסיר, 2020.

בסופו של יום, המודל מאפשר את מיצוי הפוטנציאל שמציע ההון האנושי בחברה החרדית. לאורך שנים, חלק גדול מהפוטנציאל התעסוקתי והיצרני במגזר נותר בלתי ממומש, ויוזמות רבות - כולל השקעה תקציבית ניכרת מצד הממשלה - לא הצליחו לחולל שינוי ממשי בתחום. "חרדים באקדמיה" עשתה שינוי גם בנושא זה, והוכיחה כי השקעה בליווי, בהכשרות ובמתן כלים משיגה תוצאות.

ג. המלצות

1. לבנות, לתקצב ולאשר בממשלה תכנית לאומית בהובלת מל"ג-ות"ת והמוסדות להשכלה גבוהה לליווי חרדים בדרך להשתלבות בלימודים אקדמיים ובתעסוקה. התכנית תהיה מבוססת על מודל "חרדים באקדמיה", ותקבע יעדים מדידים לשילובם של אלפי חרדים במשק תוך מספר שנים.

2. לפרסם מכרז לארגון שיפעיל את התכנית לצד המוסדות להשכלה גבוהה על סמך מומחיותו בתחום, היכרותו עם אוכלוסיית היעד במגזר החרדי, ונסיונו בעבודת שטח בליווי. הארגון יקצה מומחים ואנשי מקצוע העומדים בתנאי כשירות הולמים לצורך ליווי המשתתפים בתכנית.

3. לגבש, ביחד עם המוסדות להשכלה גבוהה ועם הארגון המפעיל, תכנית עבודה להעברת האחריות להפעלתה תוך מספר שנים מהארגון למוסדות עצמם ולמדינה.

סיכום

נסיון השנים האחרונות מוכיח, כי כדי לעמוד ביעדים שהציבה הממשלה לשילוב חרדים בהשכלה גבוהה ובתעסוקה - בדגש על גברים - נדרשת תכנית התערבות החורגת ממתן מלגות, ואשר כוללת ליווי אישי-מקצועי, הכוונה והכשרה.

מודל "חרדים באקדמיה" הוכח כאפקטיבי, כעומד ביעדים, וכיעיל כלכלית עבור המדינה בחסכון הוצאות על תמיכות ובהגדלת ההכנסות ממסים. אימוץ המודל במסגרת תכנית לאומית, ויישומו בהובלת המוסדות להשכלה גבוהה וארגוני שטח מומחים, הוא הדרך היעילה ביותר - וככל הנראה, היחידה - להגדלה משמעותית של השתתפות החרדים במשק.

בימים אלה, ובתום כעשור של פעילות, מתקיימים המחזורים האחרונים של "חרדים באקדמיה". מאות משתתפים צפויים להצטרף לבוגרי התכנית שלפניהם, ולהשתלב בלימודים גבוהים ובתעסוקה. זוהי הזדמנות עבור מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל, בתמיכת משרדי האוצר והעבודה ובשיתוף המועצה הלאומית לכלכלה, לפרוס את חסותם על התכנית, ולאמץ את המודל שבבסיסה.

מצ"ב לעיונכם המחקר המלא אודות המודל.

במידת הצורך, נשמח לפרט בעל פה ולדון בדרכים ליישום המודל כחלק מתכנית לאומית.

בכבוד רב,

נתן סגדלר, סמנכ"ל
קרן ידידות טורונטו

משה שפירא, מנכ"ל
קרן ידידות טורונטו